

*Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi –
Katre International Human Studies Journal*
ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220
December / Aralık 2020, 10: 183-201

Hikmet-i Teşrîf Açısından Miras Paylarıyla İlgili Bazı Hükümlerin Yorumlanması

*Interpretations of Some Inheritance Share Provisions in Terms of
Hikmah al-Tashri*

Said Nuri AKGÜNDÜZ

Doç.Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Ana bilim Dalı
Associate Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences, Studies of Islamic Law
İstanbul / Turkey
saidnuriakgunduz@ibu.edu.tr orcid.org/0000-0002-0145-7921

Article Information / Makale Bilgisi

ArticleTypes / Makale Türü: Research Article / Arařtırma Makalesi
Submitted / Geliř Tarihi: 21August / Ağustos 2020
Accepted / Kabul Tarihi: 27 December / Aralık 2020
Published / Yayın Tarihi: 31 December / Aralık 2020
Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık
Issue / Sayı: 10 Pages / Sayfa: 183-201
Cite as / Atıf: Akgündüz, Said Nuri. “Hikmet-i Teşrîf Açısından Miras Paylarıyla İlgili Bazı Hükümlerin Yorumlanması [*Interpretations of Some Inheritance Share Provisions in Terms of Hikmah al-Tashri*]”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 10 (December / Aralık 2020), 183-201.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Hikmet-i Teşri' Açısından Miras Paylarıyla İlgili Bazı Hükümlerin Yorumlanması

Öz: İslam dini, sadece inanç ve ibadetle ilgilenmekle yetinmeyip, aynı zamanda kişilerin dünya hayatlarını da tanzim eden ve hukuki ilişkilere yön veren kuralları olan bir düzen önermektedir. Bu çerçevede, onun iki temel kaynağı olan Kur'an ayetleri ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) sünneti içerisinde hukukî hükümler de yer alır. Bunlar arasında, miras paylaşımına dair ayrıntılı kurallar dikkat çekmektedir. Fıkıh âlimleri bu kuralları sistemleştirip ferâiz adında müstakil bir ilim dalı meydana getirmişlerdir. Diğer taraftan, bazı miras hükümlerinin arka planında yer alan hikmetler ve sırlar da çeşitli eserlerde incelenmiştir. Bu makalede, biz kısaca hikmet-i teşri' kavramından bahsedecek, mirasla ilgili bazı paylaşım kurallarına dair klasik tefsirlerdeki açıklamaları ortaya koyacak, ardından Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile beraber kabul edilen Batı menşeli hukuk ilkelerinin getirdiği değişikliklerin etkisi altında, farklı İslam âlimlerinin tutum ve tepkilerini içeren görüşlerini kısaca ele alacağız. Bunlar, Cumhuriyet döneminin en meşhur Türkçe tefsirini kaleme almış olan Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'an'ın ana konularını eserlerinde farklı bir bakış açısıyla ele alan ve bir hareket oluşturan Said Nursî ve bir hukukçu olan Şakir Berki'dir. Bu üç ismin ortak yönü, İslam miras hukukundaki hükümlerin haklı ve adil olduğunu çeşitli argümanlarla ispat etme çabasındadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hukuk, Hikmet-i Teşri', Miras, Tefsir, Adalet.

Interpretations of Some Inheritance Share Provisions in Terms of Hikmah al-Tashri

Abstract: Islam does not only deal with faith and worship, but also proposes an order with rules that regulate the worldly lives of people and direct legal relations. In this context, its two main sources, the Qur'anic verses and the sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh) includes legal provisions. Among them, detailed rules on inheritance sharing stand out. *Fiqh* scholars systematized these rules and created an independent scientific branch called *faraid*. On the other hand, the wisdoms and secrets in the background of some inheritance provisions have also been studied in various works. In this article, we will briefly talk about the concept of *hikmah al-tashri* (reasons of legal rules), reveal the explanations in classical commentaries on some allocation rules related to inheritance. Then we will discuss the attitudes and reactions of different Islamic scholars under the influence of the changes brought about by the legal principles of Western origin accepted with the adoption of the Turkish Civil Code and briefly discuss their opinions. These are Elmalılı Hamdi Yazır, who wrote the most famous Turkish exegesis of the Republican era, Said Nursi, who dealt with the main subjects of the Quran from a different

perspective and formed a movement, and Şakir Berki, a jurist. The common feature of these three names is that they try to prove with various arguments that the provisions in the Islamic inheritance law are just and fair.

Keywords: Hikmah al-tashri, Inheritance, Law, Commentary of Quran, Justice.

Giriş: Hikmet-i Teşrîf

“Hikmet-i teşrîf” şeklinde isim yahut “hikmet-i teşrîfiyye” şeklindeki sıfat tamlaması, hikmet ve teşrîf kelimelerinden meydana gelmiş bir terkip olup, kısaca dinî hüküm koymanın (şeriat vaz’etmenin) hikmeti manasına gelir. Hikmet, Kur’an’da kullanılan bir ifade olup, ilim ve akılla hakka isabet etmek manasına gelir. Bu kelime, Yüce Allah’a izafe edildiğinde varlıkları (eşyâ) son derece sağlam bir şekilde bilmek ve var etmek manasını ifade ederken, insan hakkında kullanıldığında ise mevcudat hakkında bilgi sahibi olmak ve hayırlı işler yapmak demektir.¹Din, kanun ve hüküm manalarına gelen şeriat kelimesinden tefîl vezninde türetilmiş bir kelime olan teşrîf ise, din koymak, şeriat vaz’etmek, hükümler koymak, yasama faaliyeti manalarını ifade etmektedir. Özellikle çağdaş dönemde, Arap müellifler tarafından Avrupa dillerindeki hukuk, kanun ve yasama (codification, legislation vs.) tabirlerinin karşılığı olarak ve İslâm hukuku terkinin tam mukabili olacak şekilde İslâm sıfatıyla birlikte kullanımı yaygınlaşmıştır (*et-teşrîf-u’l-İslâmî*).

Hikmet-i teşrîf, İslâm dininin getirmiş olduğu hükümlerin, özellikle de amelî ahkâmın maksatlarını, hedeflerini, sebep ve sınırlarını açıklayan ilimdir. İslâm dinine intisap edip Müslüman vasfını kazanan kişiler, zaten İslâm’ın getirdiği hükümlerin hak ve doğru olduğuna da iman etmiş ve teslim olup boyun eğmiş olmakla birlikte, bu ilim sayesinde, kabul ettikleri hükümlerin kendileri için hangi yüce maksat ve gayeleri gerçekleştirdiğini, maddî-manevî, dünyevî-uhrevî hangi maslahatları temin ettiğini de bilip öğrenme ve bu şekilde imanlarını pekiştirme ve güçlendirme imkânı elde ederler. Ayrıca, bu ilim sayesinde, İslâmî hükümlerin aklen ve vicdanen de kabule şayan olduğuna hem kendileri kalben mutmain olur hem de inkâr edenleri ilzam eder veya şüphesi olanların

¹ Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ġarîbi’l-Ķur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2005), 134.

şüphelerini giderirler. Hülâsa olarak, son devir İslâm âlimi İzmirli İsmail Hakkı'nın (ö. 1946) ifadesiyle, "Hikmet-i teşrîf, Şeriat-ı mutahhara-i Ahmediye'deki mehasin ve mesalihi beyan eden bir fenn-i celildir."²

Şer'î hükümlerin mana ve hikmetlerinin neler olduğunu öğrenmenin başlıca müracaat kaynağı başta Kur'an-ı Kerim âyetleri ve hadis-i şeriflerdir. Zira bu nasslarda hükümler beyan edildiği gibi, kimi zaman da bu hükümlerin hikmetleri, gaye ve amaçları, kullara nasıl yararlı oldukları veya onlardan hangi zararları savdıkları da ifade edilir. Tabiidir ki, bu üsluba bütün hüküm âyetlerinde ve hadislerinde rastlanmaz. Kur'an-ı Kerim'in kendine has üslubunda ve Peygamberimizin cevâmi'u'l-kelim (az sözle çok mana ifade etme/az ve öz konuşma) sıfatıyla dilinden dökülen sözlerde çok çeşitli ve renkli ifade ve hitap tarzlarına rastlanır. Ahkâm âyetleri ve hadisleri, gerekçeli bir hukuk metni gibi düşünülemez. Dolayısıyla bu kaynaklarda hükümlerin serdi ve ardından da gerekçeli mütalaaların dile getirilmesi şeklinde yeknesak ve kuru bir üslup beklemek doğru olmaz. Öncelikle hidayet kaynağı vasfı taşıyan ve birinci muhatapları inanan ve teslim olan müminler olan âyet ve hadislerde, bununla birlikte, hikmet parıltıları in'ikas ettirme ve akla kapı açma tarzında "hikmet-i teşrîf" özelliği de taşıyan ifadeleri bulmak mümkündür.³

Bu iki temel kaynağın ışığında oluşan dinî ilimler içerisinde de tefsir, hadis ve fıkıh kaynakları başta olmak üzere İslâmî ilimler edebiyatının çeşitli nevilerinde hikmet-i teşrîf'e ayrılmış bölümler ve fasıllar bulmak mümkündür. Bu manada, tefsir kitaplarında ilgili âyetlerin açıklamalarında, hadis şerhlerinde, fıkıh kitaplarının bazı yerlerinde, ahlak, tasavvuf ve mev'iza türü eserlerde dinî hükümler her yönüyle açıklanır, hikmet ve gayeleri, kimi zaman da sırları ve incelikleri beyan edilir. Bunların ötesinde, sırf bu maksada yönelik kaleme alınmış eserler de bulunmaktadır. Mesela, hicrî 456 tarihinde vefat eden Hanefî fıkıh âlimi Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Buhârî'nin *Mehâsinu's-Şerâi' ve'l-İslâm* adında bir

² İsmail Hakkı İzmirli, "Hikmet-i Teşrîf veya Mehâsin-i Şerâi", *Ceride-i İlmiyye* 41, (Rebiulevvel 1337), 1215.

³ Bu özelliğe sahip âyetlere misal olarak bk. el-Bakara 2/219, el-Mâide 5/90-91; el-En'âm 6/108, el-Enfâl 8/59; el-Ahzâb 33/37; hadis misalleri için bk. Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Şahîh*, nşr. Muhammed el-Faryâbî (Riyâd: Dâru Taybe, 2006), "Tahare", 42, "Eşribe", 12, "Vasiyye", 5.

eseri bulunmaktadır. Yine Hindistanlı âlim Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (ö. 1176/1762) *Hüccetullâhi'l-bâliğa* adlı eseri de dinî hükümlerin hikmetlerini izah maksadıyla telif edilmiştir.⁴

Hikmet-i teşri⁶ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan Dârülfünun'da müstakil bir ders olarak da okutulmuştur.⁵

1. Miras Âyetlerindeki Bazı Hükümlere Hikmet-i Teşri⁶ Açısından Bakış

Kur'an-ı Kerim'deki âyetler; Allah'ın varlığı ve birliği, peygamberlik ve peygamberler, yeniden diriliş ve ahiret halleri, ibadet ve kulluk, ahlakî öğütler ve meseller, emir ve yasaklar ana konularını içermektedir. Bu konular içerisinde Kur'an'da doğrudan veya dolaylı olarak fikhî hükümleri ihtiva eden âyetlerin sayısı beş yüz civarındadır. Yani, Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin yaklaşık %5'inin amelî hükümlerle ilgili olduğu söylenebilir. Bu âyetlerin daha çok Medine döneminde indiği ve genelde -Ahzâb, Nûr, Talâk vb. sûreleri istisna edilirse- Mushaf tertibinde başlarda bulunan uzun sûrelerde toplandığı görülür. Bu sûrelerden birisi olan Nisâ sûresi de birçok ahkâm âyetini içinde bulundurmaktadır.

Nisâ sûresinde diğer konuların yanı sıra, miras hükümlerine dair mufassal hükümler getiren âyet-i kerimeler bulunmaktadır. Bu sûrenin bilhassa 11, 12 ve 176. âyetleri mirastaki hisselerle (ferâiz) ilgilidir. Fıkıh ilmi bünyesinden çıkıp müstakil bir ilim halini almış olan ferâizin temel kaynağı ve ilkeleri bu âyet-i kerimelerde ortaya konmuştur.

Bu çalışmamızda, Nisâ sûresi 11. âyette yer alan iki hüküm üzerinde durarak bu hükümlerin hikmet-i teşri⁶ açısından nasıl izah edildiğine dair tefsirlerde ve diğer kaynaklarımızdaki yorumları ele alacağız. Daha sonra ise, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi hukuk inkılablarının en mühimlerinden sayılan Medeni Kanun'un kabulü ile bu konuda getirilen köklü değişiklikler karşısında bazı İslâm âlimlerinin eserlerinde bahsi geçen âyetlerin hikmetlerini izah sadedinde açıklamalarına ve değerlendirmelerine yer vereceğiz.

Nisâ sûresi 11. âyetinin meali şu şekildedir:

"Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı

⁴ İzmirli, "Hikmet-i Teşri", 1217.

⁵ Abdullah Kahraman, "Dârülfünun Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşri' ve Bir Metin", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (Nisan 2010), 348-350.

onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”⁶

Bu âyette, diğer miras payları ve hükümlerinin arasında özellikle iki hususa vurgu bulunmaktadır:

- Ölenin çocukları arasında miras paylaşılırken, çocuklar erkek ve kızlardan oluşuyorsa, miras ‘ikili birli taksim’ de denen, erkeğe 2 kıza 1 şeklinde taksim edilecektir. Yani erkek çocuk, kız çocuğun iki katı kadar pay alacaktır.

- Vefat edenin çocukları varsa, annenin ve babanın mirastan alacağı pay altıda birdir. Bu, miras taksimindeki ihtimaller (ferâiz ilminde buna hâl denir) arasında bir anne veya babanın alabileceği asgari paydır. Yani anne ve baba her hal ü kârda mirasçı olurlar. Başka bir mirasçının varlığı bu ikisini mirasçılıktan düşürmez.

Bu ayet-i kerimenin klasik tefsir kaynaklarında anlaşılıp izah edilmesine bir örnek olarak Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) meşhur tefsiri *Mefâtihu’l-ğayb*’da yer verdiği açıklamalardan bahsetmek istiyoruz. Yeri gelmişken, klasik tefsir kaynaklarının büyük oranda birbirini izlediğini, bir önceki kaynakta yer verilen bilgi, rivayet ve açıklamaların sonraki kaynaklarda da zikredildiğini söyleyelim. Dolayısıyla Râzî’de birazdan konuyla ilgili aktaracağımız tefsir bilgileri sonraki birçok kaynakta da kısmen ya da tamamen tekrarlanmıştı.

Tefsirinde bu uzun ayeti cümleler halinde ayırarak her birini müstakil bir konu şeklinde ele alan Râzî, her bir cümleyle ilgili de meseleler ortaya koymakta ve bunları izah etmektedir. Bu ayetin tefsirinde yer alan bütün meselelerin aktarılıp değerlendirilmesi tabii olarak konumuzu aşmak olacağından burada, ele aldığımız iki miras meselesini açıklayan konular üzerinde duracağız. Râzî, ilk olarak Cahiliye dönemindeki miras anlayış ve uygulamalarını tasvir ederek ayetin hangi zemin üzerine indiğini göstermektedir. Cahiliye döneminde Araplar, miras için nesep ve ahit şeklinde iki sebep tanırlardı. Nesep açısından ise, savaşlarda iş görmeyen kadın ve çocukları mirasçı saymazlar, savaşçı ve ganimet elde edebilen

⁶ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), en-Nisâ 4/11.

erkek akrabaları mirasçı kabul ederlerdi. Ahit ise, bir kişinin diğerini kanından ve canından sayması şeklinde anlaşma veya evlat edinme suretlerinde gerçekleşir, bu yollarla da mirasçılık ilişkisi kurulabilirdi. İslam'ın gelişiyle birlikte, tedrici bir şekilde bu miras anlayışının ve sebeplerinin değiştirildiğini belirten Râzî, kardeşlik anlaşması ve akitleşme ile mirasçılık usullerinin geçici olarak takrir edildiğini, fakat nihayetinde miras sebeplerinin nesep, nikah ve velâ olmak üzere üçe hasredildiğini söylemektedir.⁷

Râzî'nin ele aldığı diğer bir mesele bu ayetin nüzul sebebi olan hadisedir. O, Atâ'dan şu rivayeti nakleder: Sa'd b. Rebî' şehit olmuş, geride karısı ve iki kızı kalmıştır. Ayrıca bir de erkek kardeşi hayattadır. Erkek kardeşi, Cahiliye adetlerine uygun olarak, gelerek Sa'd'ın terekesinin tamamını almıştır. Bu durum karşısında Sa'd'ın hanımı iki kızını da yanına alarak Hz. Peygamber'e gelmiş ve halini arz etmiştir. Peygamberimiz ise kadına, "Şimdilik git, umarım Yüce Allah bu konuda hükmünü verecektir." cevabını vermiştir. Bu konuda henüz İslam'ın bir hükmü olmadığından eski adetler üzere devam eden uygulamaya doğrudan karşı çıkmamış veya erkek kardeşi çağırarak kadına ve çocuklara pay vermesini istememiştir. Rivayetin bundan sonraki kısmında kadının bir daha Peygamberimize gelerek ağladığı bunun üzerine ise sadedinde olduğumuz miras ayetinin nazil olduğu anlatılmaktadır. Peygamberimiz, inen ayetler üzerine erkek kardeşi çağırıp, Sa'd'ın kızlarına mirasın üçte ikisini, karısına sekizde birini vermesini, geri kalanı ise kendisinin almasını söylemiştir. Bu vakıa, İslam'da taksim edilen ilk miras hadisesidir.⁸

Müfessirimiz daha sonra, ayetin öncesi ile ilgisi, ayetin başındaki "vasiyet" kelimesinin manası, çocukların mirastaki durumu konularını izah ettikten sonra ayetle ilgili şöyle bir soru sorulabileceğini söyler:

"Kadın birçok yönden erkeğe göre dışarı çıkıp para kazanma konusunda dezavantajlı durumda iken mirasta kadına erkekten neden daha fazla pay verilmemiş, tam tersine daha az verilmiştir? Bunun hikmeti nedir?"

Bu soruya farklı açılardan cevap verilebileceğini söyleyen Râzî özetle şunları ifade eder: Öncelikle, kadının evinden dışarı çıkması erkeğe göre daha azdır. Çünkü kocası onun nafakasını

⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 9, 210.

⁸ Râzî, *Mefâtih*, 9/210.

karşılama görevi olan erkeğin daha fazla paraya ihtiyacı olduğu açıktır. İkinci olarak erkek, yaratılış, aklî melekeler ve yargılama, imamet, şahitlik gibi dinî konum ve görevlerde kadından daha üstün bir durumdadır. Dolayısıyla bu gibi görev ve sorumlulukları fazla olan erkeğin mirastan daha fazla pay alması uygun olur. Râzî'nin zikrettiği diğer sebepler ise kadın ve erkeğin elindeki malı ve parayı kullanmada farklı oluşu, bu hususta geçici istek ve heveslerin kadınları cezbetmesinin daha kolay olduğu, ayrıca erkeğin çarşı-pazar ve ticari muameleler konusunda daha tecrübeli oluşu sebebiyle kadına göre daha avantajlı konumda olmasıyla ilgilidir.⁹

Râzî, anne babanın miras payı meselesine de temas etmektedir. Şöyle bir soru ile konuya girmektedir:

Anne ve babanın insan üzerindeki hakkının çocuklarının hakkından fazla olduğunda şüphe yoktur. Öyle ki Yüce Allah, anne babaya iyiliği ve itaati kendine itaatle beraber zikretmiştir.¹⁰ Şu hâlde, çocukların mirastan payının anne ve babanın payından fazla kılınmasındaki hikmet nedir?

Bu soruya şöyle cevap vermektedir: “Çünkü anne ve baba (çocukları vefat edip kendileri ona mirasçı olmaları durumunda, genelde) ömürlerinin sonlarına yaklaşmış oldukları için artık kalan az bir ömürde onların az bir paraya ve mala ihtiyacı vardır. Ölenin çocukları ise henüz çocukluk ve gençlik çağında olup mala ve paraya ihtiyaçları daha fazladır.”¹¹

Mirasla ilgili ayette yer alan “Babalarınız ve oğullarınız. Bunların hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz.” ifadesinin de manasını açıklayan Râzî şunları ifade etmektedir: Yüce Allah çocukların ve ebeveynin mirastaki paylarını zikredip, bu paylar da birbirinden farklı olunca ve akıllar bu takdirlerin miktarlarını kolayca anlayacak durumda olmayınca, insanın aklına şu sorular gelebilir: Bu taksim böyle değil de başka türlü yapılışaydı belki daha uygun ve faydalı olabilir miydi? Bu sorunun özellikle yukarıda bahsedilen Cahiliye Araçlarının miras uygulamalarını kendilerince haklı görmeleri çerçevesinde akla gelebileceğine

⁹ Râzî, *Mefâtiḥ*, 9/214. Râzî'nin bu soruya cevap olarak zikrettiği sebeplerin bir kısmı, erkeğin ictimai, idari ve hukuki hayatta daha çok yer alması ile ilgili olmakla beraber, diğer bazıları kadın-erkek arasında var olduğu düşünülen fitrî farklarla ilgilidir.

¹⁰ Bk. İsrâ 17/23; Lokmân 31/13-14.

¹¹ Râzî, *Mefâtiḥ*, 9/219-220.

işaret eden müfessirimiz, Yüce Allah'ın bu şüpheyi giderdiğini ve insanın aklının maslahatları tam olarak kavrayamayacağına dikkat çektiğini söylemektedir: “Belki de bir şeyi tam olarak maslahat zannedersiniz ancak o sizin zararınızdır, ya da tam aksi olabilir. İnsan bu tür yanılığara düşebilir. Fakat hikmet ve rahmet sahibi Yüce Allah bütün işlerin gizli taraflarını ve neticelerini bilmektedir.”¹²

2. Hukukta Batılılaşma ve Miras Hukukundaki İlgili Değişiklikler

Türklerin İslâm'ı kabul ettikten sonraki tarihleri boyunca kurdukları devletlerin hukuk nizamında tabii olarak dinî esaslara müstenit fıkıh ilmi temel kaynak olmuştur. İlk Türk-İslâm devletleri olan Karahanlılar ve Gazneliler dönemlerinden başlayarak Selçuklularla devam eden bu tezahürler Osmanlı'da kemal noktasını bulmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki hukuk nizamı, hukukun kaynakları, mahkemelerin yapısı ve işleyişi hakkında elimizde oldukça fazla malzeme bulunmakta olup, bu malzemenin incelenmesi açıkça göstermektedir ki; Osmanlı Devleti “şer'-i şerif ve kanun-ı münif” formülüyle bir araya getirdiği İslâm hukuku ve örfi hukuk anlayışlarını kanunnameler geleneği ile mücessem hale getirmiş ve asırlarca hâkim olduğu topraklarda hukuk tarihçilerinin hayranlıkla takip ettiği bir adalet düzeni tesis etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son çağlarının tarihçilerin tabiriyle duraklama ve gerileme dönemi olarak vasıflandırıldığı görülmektedir. Bu dönemler için kesin bir başlangıç noktası tayin etmek mümkün değilse de, takribi olarak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda zirveden aşağı doğru inişin başladığı ve giderek hızlandığı bir gerçektir. Nitekim bu inhitatı durdurmak için bazı ıslahat hareketleri başlatılmış, çeşitli askeri ve idari tedbirler alınma gayreti içine girilmiştir. Nihayet, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile beraber girilen dönemde topyekûn bir ıslahat ve adı konmasa da Batı'yı taklit etme devri başlamıştır. Her alanda görülen Batılılaşma hamlelerinin bir yankısını hukuk cephesinde de bulmak mümkündür.

Ticaret, ceza, muhakeme ve anayasa hukuku alanlarında bir kısmı Avrupa'daki kanunlardan iktibas suretiyle tedvin edilen yeni kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Kanunlaştırma faaliyetleri bu

¹² Râzî, *Mefâtiḥ*, 9/225.

bahsettiğimiz sahalarda, yani kamu hukuku alanında yoğunlaşmakla birlikte, özel hukuk ve bilhassa ahval-i şahsiye tabir edilen kişi, aile ve miras hukuku sahalarında Avrupa etkisinde bir kanunlaştırma girişimi ciddi tepkilerle karşılaşmıştır. Osmanlı devletinin son dönemlerinde hazırlanıp yürürlüğe konan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* ve 1917 tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* ise İslâm hukuku menşeli hukuki düzenlemeler olup, bu ikisi de miras hukukuna dair herhangi bir madde sevk etmiş değillerdir. Yani, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar miras hukuku alanı tamamen İslâm miras hukukuna, fıkıh ve ferâiz kitaplarındaki ahkâma göre düzenlenmekte idi.¹³

Cumhuriyet döneminde ise, hukukun diğer dallarında olduğu gibi aile, şahıs ve miras hukuklarında da Batılılaşma cereyanı hem en üst perdeden dillendirilmeye başlanmış, hem de bu konudaki kanun hazırlıkları hızlandırılmıştır. Özellikle Aile Kararnamesi'ni tadil için toplanmış ve çalışmakta olan bir hukukçular heyetinin bir süredir devam eden gayretleri ortada iken, devrin adliye vekili Mahmut Esad Bozkurt, bu heyeti toplayıp vazifelerine son verdiklerini, İsviçre Medeni Kanunu'nu tercüme edip kabul ettiklerini bildirmiştir. Bu suretle, medeni hukuk sahasında Türk milletinin bin yıldan fazla bir süredir benimsediği ve takip ettiği hukuki esaslar tamamen terk olunarak, Batı hukukunun izinde bir yola girilmiştir.¹⁴

17 Şubat 1926 tarihli Türk Kanun-u Medenisi¹⁵ mehzaz kanunu takip ederek miras hukukunda zümre sistemini benimsemiştir. Kanunun mirasa dair üçüncü kitabında yer alan maddelerden 439. madde, "Birinci derecede mirasçılar müteveffanın fûrûdudur." demek suretiyle vefat edenin sadece çocuklarını birinci derecede mirasçı olarak tanımakta ve bunların dışındakilere -sağ kalan eş hariç (md. 444)- miras hakkı tanımamaktadır. Bu maddenin devamında ise, çocuklar arasında mirasın müsavat üzere dağıtılacağı zikredilmiştir. Baba ve ananın mirasçı olması ise müteveffanın fûrûu olmaması halinde söz

¹³ Osmanlı arazi hukukuna mahsus bir uygulama olan ve kamu yararı gözetilerek ülü'l-emr tarafından konan kural ve kaidelere göre işleyen adî intikal, bu genel hükme hâlel getirmez. Geniş bilgi için bkz. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), 2/130-131.

¹⁴ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 190-198; Elif Dursunüst, "Kabul Edilme Sürecinde Türk Kanun-ı Medenîsi", *Usûl* 12/1 (2010), 159-170.

¹⁵ Türk Kanunu Medenisi (TMK), *Resmî Gazete* 339 (4 Nisan 1926) Kanun No. 743.

konusudur (md. 440). Böylece 1926 tarihli Medeni Kanun, İslâm hukukundaki iki önemli miras hükmüne muhalif hükümler getirmiştir. Bunlardan birisi mirasın çocuklar arasında, kız veya erkek oluşuna bakılmaksızın eşit olarak dağıtılmasıdır. Diğeri ise vefat edenin çocuğu olması halinde, mirasçının baba ve anasının mirastan mahrum edilmesidir.

Medeni Kanun'un getirdiği miras hükümlerinin bunun dışında da İslâm Hukuku ile mukayese edildiğinde farklı birçok yönü bulunmaktadır. Fakat biz, makalemizi sadece bu iki mesele ile sınırlandırdığımız için diğer farklılardan bahsetmeyeceğiz.¹⁶

3.Konuyla İlgili Bazı Son Dönem Âlimlerinin Yorum ve Görüşleri

3.1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminin önemli âlimlerinden biri olan ve Türkçe yazdığı mükemmel tefsiri ile meşhur olan Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) Nisâ 4/11. âyetin tefsirinde meseleye şöyle bir giriş yapmaktadır:

“Burada şöyle bir soru pek tabii olarak hatıra gelebilir:

Dişi erkekten daha zayıf ve rakik, daha muhtaç bir fıtratta olduğuna göre mirastan hissesi erkekten daha ziyade olmak, hiç olmazsa müsavî gözetilmek lazım gelmez mi? Binaenaleyh erkek nasibinin muzaaf olmasında hikmet nedir?

Zamanımız efkârını işgal eden bu soruyu müfessirîn ve fukaha mevzu-i bahs ederek izah etmişlerdir.”¹⁷

Daha sonra, bu hükmün üç tane hikmetini zikretmektedir:

“Evvela, sûrenin başından beri de anlaşıldığı üzere suret-i umumiyede erkekle dişinin aile hayatına girmeleri matlubdur. Miras da buna müterettibtir. Hâlbuki aile hayatında infak mükellefiyeti erkeğe tahmil olunmuştur. Erkek bir kendisi bir de zevcesi olmak üzere lâakal iki kişi besleyecektir. Binaenaleyh erkek masrafı çok kadının ki bundan az olacaktır. Masraf ise irad ile

¹⁶ İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanunu'ndaki miras sistemi arasındaki farklılara dair bkz. Şakir Berki, “İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanun'un Miras Sistemi Arasındaki Farklar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (1978), 1-15.

¹⁷ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği, 1936), 2, 1302.

mütenasip olmak lazım gelir. Masraf erkeğe tahmil edilirken irad tevziinde kadına ziyade veya müsavi verilmesi hem kaide-i iktisada hem de adl ü hakka muhalif bir zulüm olur. Ve asıl o zaman müsavat-ı hukukiye ihlal edilmiş olur...”

Bundan sonra Elmalılı, âyetin bu hükmünün hukukî ve iktisadî dengeyi temin eden ve koruyan bir durumda olduğuna işaret ederek, eşitlik ve adalet ilkelerini dakik bir şekilde tatbik ettiğini ifade etmektedir. Ganimet garamet ile münasıptır diyerek fıkihtaki “el-Gunmu bi'l-gurm” yani “kazanç ve menfaat ceza ve yük mukabilindedir” manasındaki külli kaideye de telmihte bulunmaktadır. Buradaki denkleme doğru anlamak için de, “الذكر مثل للذکر مثل” “أنفقوا عليهن” ifadesi¹⁸ ile beraber düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Elmalılı, Kur'an'daki bu hükmün gerçek adalet ve eşitlik olduğunu söyledikten sonra da bu prensibin ihlali durumunda, “haddini tecavüz eden zıddına münkalib olur.” kaidesince, kadınlar aleyhine neticelenecek şekilde bir durumun ortaya çıkacağını ifade eder. Bu da iki şekilde tezahür eder: Ya, kadınların mirastan tamamen mahrum edilmesi veya aile hayatında masrafa iştirak ile malında dilediği gibi tasarruf hakkının elinden alınması.¹⁹

Elmalılı'nın ikinci olarak zikrettiği hikmet ise, erkek ile kadın arasında tabii ve fitrî olarak bulunan farkların bir neticesi olarak, kazanç elde etme ve parayı idare etme noktasında, fert fert değil de bir nevi olarak erkeklerin kadınlara göre önde oldukları, dolayısıyla fıkihta birçok konuda bu farkın gözetilerek 2/3 ve 1/2 gibi bir oranın birçok hükme esas teşkil etmesidir. Bu bir hakikat olup, göz ardı edilmesi adaletsizliklere yol açacaktır. Mesela diyet hükümleri açısından bir erkeğin diyetinin iki kadın diyetine eş tutulması da bu hikmete mebni olup, burada canın kendisinin telafi edilmesi imkânsız olduğundan hareketle, kıymetinin yani noksanlığının meydana getirdiği zararın tazmini düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla miras hükümlerindeki bu farklılık da iki cins arasındaki bu farktan neşet etmektedir. Sonuç olarak, kadının malı kendinde kalacak, erkek ise kendisine verilen fazlalıktan

¹⁸ Talâk sûresinin bu âyeti (65/6), boşanmış hamile kadınlara iddet sürelerinin bitimi demek olan doğum süresine kadar nafaka ödenmesine dairdir. Ne var ki, burada Nisâ sûresi 34. âyetindeki “وبما أنفقوا من أموالهم” ifadesinin zikri daha uygun görünmektedir.

¹⁹ Yazır, *Hak Dini*, 2/1302-1303.

nafaka verme yükümlülüğünü yerine getirecektir.²⁰ Elmalı bu ikinci tür hikmetle ilgili paragrafı da “el-Gurmu bi'l-gunm (Külfet ve ceza mükâfat ve kazanç karşılığındadır)” kaidesi ile sonlandırmaktadır.

Üçüncü olarak ise, işin biraz daha farklı bir boyutuna dikkat çekmektedir: Rivayete göre Havva anamız, yasak meyveden kendisi bir avuç yemiş, bir avuç alıp saklamış ve bir avuç da Hz. Âdem'e vermiş. Bu şekilde kendine iki pay, erkeğe ise bir pay vermiştir. Allah ise onun bu adaletsiz paylaşımını tersine çevirerek bir nevi ceza vermiş oluyor. Bu hikâyeyle²¹ ilgili olarak Elmalı, remzî ve temsilî bir surette pek derin hakikatleri muhtevîdir, dedikten sonra buradan çıkarılacak hikmetin şu olduğu kanaatini serdetmektedir:

“Bu âyetteki ikili birli taksim, ileride erkeklerin nafaka mükellefiyetine karşılık önceden yapılmış bir düzenleme (mukaddime-i inkılab) değil, ortada hikmet-i hilkate muhalif olarak mevcut olan bir ihtilal-i hukukî ve ictimâîyi giderme ve muvazene-i adl ü hakkı tespit ve takrir eden ezeli bir kanun-u hakkın ifadesi olarak nazil olmuştur.”²²

3.2. Bediüzzaman Said Nursî

Osmanlı Devleti'nin son devrini ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk on yıllarını yaşamış bir âlim olan Bediüzzaman Said Nursî (ö. 1960); yaşadığı hayat, tohumlarını attığı ve oluşturduğu hareket ve kaleme aldığı ilmî eserlerle tanınmaktadır. Risale-i Nur Külliyyatı olarak meşhur olan eserlerinde, daha çok tevhid, nübüvvet, haşır ve ibadet (ubudiyet) ana konuları etrafında, Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinin derinlemesine ve genişçe, fakat alışılmış tefsir geleneğinden farklı bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Ağırlıklı olarak imanî bahislere ayrılan ve iman hakikatlerinin aklî olarak temellendirilmesine dayalı bir yöntem benimsenen bu eserlerinde Said Nursî'nin bazen bir âyetin tefsiri, bazen de bir konunun ve kavramın açıklığa kavuşturulması gibi münasebetlerle yer yer fıkıh ilminin meselelerine de temas ettiği olur. Diğer konularda olduğu

²⁰ Yazır, *Hak Dini*, 2/1303-1304.

²¹ Bu kıssayı Râzî de tefsirinde zikretmiştir. Aynı kıssaya bu âyetin tefsirinde yer veren Âlûsî, bu rivayetin sıhhatine dair bir şey bulamadığı notunu da eklemiştir, bk. Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 4/217.

²² Yazır, *Hak Dini*, 2/1304-1305.

gibi fikhî meselelerde Nursî'nin sadece meseleyi inceleyip hükme bağlamak şeklinde öğretici ve açıklayıcı bir üslup yerine, bu görevi fıkıh kitaplarına havale ederek, daha ziyade hikmet boyutuyla meseleye yaklaşip onu açtığı ve muhatabını ikna edecek ifade ve misallere başvurduğu görülür. Nitekim onun fıkıh tarihi ve usulü ilminin önemli bir konusu olan ichtihad başlığını müstakil bir risalede ve bu üslup ile işleyişi bu keyfiyete bir numune olarak zikredilebilir.²³

Nursî, bu makalede incelediğimiz miras hukukunun iki meselesini en önemli eserlerinden biri olan *Mektûbat*'ta ele almaktadır. Birinci mesele olan ve Nisâ sûresinin 11. âyetinde "Erkeğe iki kızın payı kadar vardır" şeklinde ifade edilen murisin hem erkek hem kız çocuklarının olması halinde, erkeğe iki, kıza bir şeklindeki taksimin adaletin ve merhametin ta kendisi olduğunu belirtir. Konuya girişte, "Kur'an'a muhalif olan hukuk-u medeniyet" şeklinde gönderme yaptığı Medeni Kanun hükmünün ise haksız olduğunu açıkça söylemektedir. Daha sonra buradaki adalet ve merhametin ne olduğunu izah eden müellif, bu taksimin tam bir adalet olduğunu, zira çoğunlukla erkek ve kadınların evlilik yaptıklarını, dolayısıyla bir erkeğin nafakasını taahhüt ettiği başka bir kadınla evleneceğini, kızın ise nafakasını temin edecek bir erkekle hayatını birleştireceğini, bu suretle miras taksiminde ilk bakışta haksızlık gibi görünen durumun içtimai hayatın akışı içerisinde düzeleceğini ifade etmektedir.²⁴

Hükmün merhamet oluşuna gelince, Nursî bunu da iki açıdan izah etmektedir. Birincisi babasının kızına karşı şefkati, diğeri ise erkek kardeşin kız kardeşine karşı merhametidir. Kur'an'ın bu hükmü uygulandığında, peder kızına karşı endişesiz bir şefkat gösterecek, servetinin yarısını alıp başkalarına teslim edecek bir çocuk nazarıyla bakmayacaktır. Yine, erkek kardeş, bu durumda kız kardeşine karşı rekabet ve haset duygularından arınmış bir merhamet ve koruma duygusu ile yaklaşacak, mallarının ve zenginliklerinin yarısını alıp götürecek birisi gözüyle bakmayacaktır. Dolayısıyla fitrat ve yaratılış olarak nazik ve beden gücü açısından erkekten zayıf olan kadın, görünüşte az bir şey kaybetmekle beraber buna karşılık baba ve kardeşleri gibi en

²³ Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Rnk Neşriyat, 2013), 520-528. Bu konuda ayrıca bkz. Ali Bakkal, "Bediüzzaman Said Nursi ve Fıkıh Geleneği", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 6, (2018), 97-120.

²⁴ Said Nursî, *Mektûbat* (İstanbul: Rnk Neşriyat, 2012), 40.

yakınlarının şefkat ve merhametinden tükenmez bir servet kazanmaktadır.²⁵ Said Nursî'nin burada yaptığı tahlil şüphesiz ki, hikmet-i teşriye açısından önem arz etmektedir. Bu hükmün hikmetini ve gerisinde yatan psikolojik etkenleri ve aksi takdirde doğabilecek tehlikeleri maharetle tasvir eden müellif böylece bu hükümlerin hikmetini soranları da ikna etmektedir. Yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz tefsir âlimlerinin izahlarında da gördüğümüz gibi, Kur'an'ın ilahî bir kelim olduğuna şeksiz iman eden bir mümin bu hükümlerin hikmetini bilmese ve üzerinde düşünmese de kabul etmekte ve itaat göstermektedir. Ancak, Nursî ve diğer âlimlerin yaptığı şekilde bir izah, insanın en derinlerinde bulunan gizli duygu ve düşünceleri açığa vurarak yapılan bu psikolojik tahlil, kabul edilen bu hükümlere karşı kalbi de tatmin etmektedir.

Annenin ve babanın, murisin altsoyunun yani çocuklarının olması halinde mirastan tamamen mahrum edilmesi meselesini de ele alan Nursî, bunu medeniyetin²⁶ anne hakkında büyük bir haksızlığı olarak görmektedir. Annenin çocuklarına karşı olan şefkat duygusunun Allah'ın kullarına karşı merhametinin en değerli ve tatlı bir yansıması olduğuna dikkat çekerek söze başlayan müellif, çocuklarına karşı her şeyini hatta canını dahi feda etmeye hazır olan annelerin çocuklarının mirasından bütün bütün mahrum edilmesinin dehşetli bir haksızlık, vahşi bir saygısızlık, ağır bir hakaret ve nankörlük olduğunu dile getirmektedir. Bu şekildeki bir kanun hükmü, içtimai hayatı da zehirlemekte, anne baba ile çocukları arasındaki muhabbeti ve saygıyı kırmaktadır. Dolayısıyla, âyetteki "annesine de altıda bir vardır" hükmünün hak ve adaletin ta kendisi olduğu bir kere daha ortaya çıkmaktadır.²⁷

²⁵ Nursî, *Mektûbat*, 40.

²⁶ Said Nursî, kimi zaman 'mimsiz medeniyet' olarak da nitelendirdiği maddiyat ve menfaat temelli medeniyet-i hâzırâyı eserlerinde sık sık eleştirir. Hakiki medeniyet olarak gördüğü manevi esaslara dayanan İslam medeniyeti ise elbette ki bundan ayrı bir yere sahiptir. Nursî'nin medeniyet görüşü ile ilgili olarak bkz. İbrahim Canan, "Bediüzzaman Said Nursî'nin Medeniyet Görüşü", Sorularla *Risale* (Erişim 18 Ağustos 2020).

²⁷ Nursî, *Mektûbat*, 41. Bu iki meselede, Medeni Kanun ile getirilen hükümlere dair görüşleri bu şekilde olan Said Nursî, *Kastamonu Lahikâsı* adlı eserinde ise, konuya "zahirde beşerin zulmü olarak görünmekle birlikte, kaderin adaletinin tecellisi" açısından bakar. Bu izaha göre; fedakâr ve şefkatli validelerin mirastan mahrum edilmesinin bir hikmeti de bu asırda onların evlatlarının sadece dünyevi istikballerini düşünerek maddi ilimlerini tahsile sevk etmeleri neticesinde bu şekilde mahkum edilmeleridir. Keza erkek çocukların ana

3.3. Şakir Berki

Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz Elmalılı Hamdi Yazır ve Said Nursî birer İslâm âlimidirler. Dolayısıyla, serdettikleri görüşlerinde İslâm ve Kur'an hükümlerini müdafaa etmeleri gayet tabiidir, denebilir. Yani konuyu toplumun ihtiyaçları ve medeni hukukun gerekleri açısından ele almadıkları düşüncesi akla gelebilir. Bu noktada, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk kürsüsü hocalarından Şakir Berki'nin (ö. 1988)²⁸ kıymetli mukayese ve izahlarına yer vererek ilmî insaf ile yapılan hukuki mütalaalarının nadide bir misalini de sunmak istiyoruz.

Berki, İslâm miras hukuku ile İsviçre ve Türk Medeni kanunlarındaki miras hükümlerinin mukayesesine ayırdığı makalelerinde, ilk olarak murisin ana babasının yine murisin furuu ile içtimaları halinde mirastan mahrum edilmeleri meselesine temas ederek, bu hükmün yanlış olduğunu açıkça beyan etmektedir. Gerekçe olarak ise, ebeveynin çocuklarını yetiştirmede çektiği sıkıntılar ve yaptığı fedakârlıklar karşısında böyle bir muamele ile mahrum edilmelerinin haksızlık olduğunu, sonradan evlat edinilen bir çocuğun dahi murisin ebeveynini mirastan mahrum etmesine müsaade eden bu maddelerin mantık ve hissiyatı rencide ettiğini ifade etmektedir.²⁹

Erkek çocuğa kızın iki katını veren İslâm miras hukukuna karşılık, Türk Medeni Kanunu'nda bu hususta müsavat ilkesinin getirilmesini de değerlendiren Berki, öncelikle Kur'an'da yer alan bu taksimin ilk bakışta adaletsizlik gibi görülmekle beraber sebebi derinlemesine incelendiğinde sosyal adaleti temin etmekte

babalarına gerekli hürmet ve itaati göstermemeleri, buna mukabil kız evlatların ana babaya hürmette daha hassas davranmaları da kaderin bu müsaadesinin bir hikmeti olarak düşünülebilir, bk. Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası* (İstanbul: Rnk Neşriyat, 2013), 264-265. Elbette ki, Said Nursî'nin burada serdettiği yorumlar ve kurduğu bağlantılar meselenin esasını değiştirmez. Kendisinin de belirttiği gibi bunlar hatıra gelen bazı izahlardır. Konunun sadece ilmî ve dinî hükmünü verip geçmek yerine çok geniş bir planda ve bilhassa bireylerin kendi üzerine düşen sorumluluklar noktasındaki taksirlerine işaret eden bu izahların mesele üzerindeki ciddi tefekkürün meyvesi olduğu açıktır.

²⁸ Osmanlı dönemini de idrak etmiş Türk hukukçularından Ali Himmet Berki'nin oğlu olan Şakir Berki'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi için bkz. "Prof. Dr. Şakir Berki'nin Hayatı ve Eserleri", *Prof. Dr. M. Şakir Berki'ye Armağan*. ix-x. Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1996.

²⁹ Şakir Berki, "Eski ve Yeni Hukukumuzda Miras Sistemleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 37/1 (1980), 226; a. mlf., "İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanun'un Miras Sistemi Arasındaki Farklar", 5-6.

olduğunun anlaşılacağını ifade eder. Bu hükmün sebep ve hikmetini beyan sadedinde müellif şunları kaydetmektedir:

“Mali ve iktisadi mesuliyet erkek sırtında olduğundan Cenab-ı Hak mirasta erkeğe mirasta fazla hisse verilmesi, mali ve iktisadi bakımdan desteklenmesini tensip buyurmuştur. Amal-i erbaa (dört işlem) kaideleriyle sosyal adalet tahakkuk etmez. Esasen eşitlik başka, yine adalet başka bir şeydir. Bunlar, üzerinde sahifeler yazılacak olan hukukun temel kavramlarıdır. (...) Bu kaydedilen eşitsizliğe, herkesin evlenmeye mecbur olmadığı karşılığı verilerek belki itiraz etmek isteyenler çıkabilecektir. Hiç evlenmeyen insanlar yok değildir. Bu bir gerçek. Fakat bunlar ekalliyetten ibarettir. Kanunlar ise umumiyet için yapılır.”³⁰

Sonuç

Dinî hükümlerin hikmetlerini araştıran bir ilim dalı olan hikmet-i teşri‘ açısından bazı miras hükümlerini incelemeye gayret ettiğimiz bu yazımızın neticesinde özet olarak şu hususları ifade edebiliriz:

Yüce Allah’ın insanlığa son vahyi olan Kur’ân-ı Kerîm dinin aslî ve birincil kaynağıdır. Dolayısıyla, din âlimleri ondaki her bir cümlenin ve hükmün değerli ve önemli olduğu, ihmal edilmemesi, mutlaka kulların dünyevî veya uhrevî bir faydasını hedeflediğini düşünerek bu kitabı anlamak için azamî çaba sarf etmek gerektiğini düşünmüşler ve İslamî ilimlerin her bir şubesi farklı bir cepheden bu mesaiye katılmıştır. Kelam ve fıkıh usulü ilimleri ise, bu ilimlerin ve tefekkür ameliyelerinin en zirve noktalarını teşkil eder. Bu iki zirve ilmin kesişim noktalarından birisi olan hikmet konusu da İslam tefekkür tarihinde zengin bir biçimde işlenmiştir.

Miras ile alakalı ayetlerin getirdiği hükümlerden ikisini ele almaya çalıştığımız bu makalede, İslam hukukunun bu sahadaki ayırıcı vasıflarından biri olarak şahsa özgü miras hisseleri (ferâiz sistemi) vaz’ederek en ince ayrıntısına kadar bunları belirleyip tayin etmesinin tefsir literatüründe ele alındığını gördük. Evlatlar arasında, erkeğe iki, kıza bir taksimi meselesi ile anne ve babanın da ölenin fûrûu ile mirasçı kılınması meselesinin İslam miras hukukunun önemli iki belirleyici vasfı olduğu ortadadır. Bu hükümler, asırlar boyunca uygulanmış, Cumhuriyet’ten sonra yapılan hukuk inkılâbı çerçevesinde İslam hukukunun terk edilip Batı hukukunun benimsenmesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. İşte bu noktada, makalemizde Cumhuriyet döneminde yaşamış olan

³⁰ Berki, “Miras Sistemleri”, 226-227; a. mlf., “İslâm Hukuku Miras Sistemi”, 7-8.

birçok İslam âlimi arasından üç âlimin bu konudaki izah ve mütalaalarını sunarak, bu hukuk inkılâbı karşısındaki tavırları yansıtılmak istenmiştir. Bunlardan tefsir sahibi Elmalılı Hamdi Yazır, klasik tefsir birikimini büyük ölçüde taşıyan ve hülâsa eden bir tutum sergileyerek, bu konuda Kur'an'ın hükümlerini izah etmiş ve gerekçelerini ortaya koymuştur. Görüşlerine ve tanıklığına başvurduğumuz diğer bir müellif olan Said Nursî ise, nev'i şahsına münhasır eserleri ve üslubu ile bu iki meseleyi ele alıp, Kur'an'ın getirdiği hükümlerin haklı ve adil oluşunu ictimaî hayat ve insanın psikolojik yapısına dair tahlilleri ile ortaya koymuştur. Son olarak, hukuk fakültesi hocası kimliği ile Şakir Berki, kanunların avukatlığını yapan bir hukukçu durumuna düşmemiş, tam tersine tevarüs ettiği fıkıh kültürü ve Müslüman bilinci ile hukuk terazisinde muvazene ettiği İslâm hukuku miras hükümleri ile Medeni Kanun hükümlerini ele alarak değerli yorumlar yapmış, çarpıcı bir dille hakikatleri haykırmıştır.

Bu çalışmamızda ele aldığımız konu ve müellifler, dinî hükümlerin hikmetinin araştırılmasında ve ortaya konmasında ilmî gerekleri yerine getirmenin yanı sıra, inanma ve bağlanmanın da bir konuyu ele alıp tartışırken meydana getirilecek eser ve fikri belirlemede önemli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Âlûsî, Mahmud Şükri. *Rûhu'l-Ma'ânî fî Tefsîri'l-Çur'ânî'l-Kerîm*. 30 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Bakkal, Ali. "Bediüzzaman Said Nursi ve Fıkıh Geleneği". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 6, (2018), 97-120.
- Berki, Şakir. "İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanun'un Miras Sistemi Arasındaki Farklar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (1978), 1-15.
- Berki, Şakir. "Eski ve Yeni Hukukumuzda Miras Sistemleri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 37/1 (1980), 223-237.
- Bozkurt, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Canan, İbrahim. "Bediüzzaman Said Nursi'nin Medeniyet Görüşü". *Sorularla Risale*. Erişim 18 Ağustos 2020.
<https://sorularlarisale.com/makale/bediuzzaman-said-nursinin-medeniyet-gorusu>
- Cin, Halil & Akgündüz, Ahmet. *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.

- Dursunüst, Elif. "Kabul Edilme Sürecinde Türk Kanun-ı Medenîsi". *Usûl* 12/1 (2010), 159-170.
- İsfahânî, er-Râğıb. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- İzmirli, İsmail Hakkı. "Hikmet-i Teşri' veya Mehâsin-i Şerâi". *Ceride-i İlmiyye* 41, (Rebiulevvel 1337), 1215-1218.
- Kahraman, Abdullah. "Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşri' ve Bir Metin". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (Nisan 2010), 345-370.
- Hayrettin Karaman vd.. *Kur'an Yolu Meâli*. haz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Şahîh*. nşr. Muhammed el-Faryâbî. Riyâd: DâruTaybe, 2006.
- Nursî, Said. *Mektûbat*. İstanbul: Rnk Neşriyat, 2012.
- Nursî, Said. *Kastamonu Lâhikası*. İstanbul: Rnk Neşriyat, 2013.
- Nursî, Said. *Sözler*. İstanbul: Rnk Neşriyat, 2013.
- "Prof. Dr. Şakir Berki'nin Hayatı ve Eserleri". *Prof. Dr. M. Şakir Berki'ye Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1996.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ġayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- TMK, Türk Kanunu Medenisi. *Resmî Gazete* 339 (4 Nisan 1926) Kanun No. 743.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 8 cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği, 1936.